

Doğu ve Güneydoğu'nun az konuşulan sorunları

Ahmet ATALIK

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası

İstanbul Şube Başkanı

TÜİK, ülkemizin yoksulluk verilerini 5 Aralık 2008 tarihinde yayımladı. Buna göre ülke genelinde yaklaşık beş vatandaşımızdan biri (%18,56), kentlerimizde her on kişiden biri (%10,61), kırsal alanda ise her üç vatandaşımızdan biri (%32,18) yoksul. Ailesindeki kişi sayısı yedi ve üzerinde olan kırsal alanda ise her iki kişiden biri (%50,26) yoksul.

Türkiye'de nüfusun yaklaşık %25'i kırsal alanda yaşarken, bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgemizde %34, Doğu Anadolu Bölgemizde %47 ile Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Bu bölgelerimizde kırsal nüfusu en kalabalık iller arasında Siirt (%40,3), Adıyaman (%43,6), Şanlıurfa ve Mardin (%43,7), Ağrı (%50,1), Kars (%58,2), Muş (%65,8) ve Ardahan'ı (%67,5) sayabiliriz. Çocuk sayısı açısından ailelerin kalabalıklığı dikkate alındığında ülkemizin en yoksul insanların bu iki bölgemizde bulunduğunu net bir şekilde söyleyebiliriz. Yoksulluk bu bölgelerin en önemli sorunudur.

Doğu Anadolu Projesi kapsamında bölgedeki beş üniversite (Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncüyıl Üniversiteleri) tarafından hazırlanmış ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2000 yılında yayımlanmış önemli bir "Tarım" raporu mevcut. Bu raporda bazı önemli tespitlerde bulunuluyor. Raporda bölge ekonomisinin diğer bölgelere göre daha geri olduğu, birkaç il dışında bölgenin tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olduğu, bölgeyi kalkındırmanın yolunun öncelikle tarımdan geçtiği, bölgede birkaç il dışında hammadde azlığı-kişisel gelirin düşüklüğü ve bölgesel pazarın darlığı-ulaşımdaki güçlükler nedeniyle sanayinin gelişemediği, birçok ilin ekonomisinin daha ziyade kamu görevlilerinin aldıkları maaş ve ücretlere dayanır hale geldiği, bazı illerin ekonomilerinin kamu kesimiyle ayakta kalabildiği, bölgedeki kamu harcamalarının azalmasının bölge ekonomisini daha da daraltacağı gibi önemli saptamalar yer almaktadır.

Bu tespitlere göre tüm ülke genelinde uygulanan kimi politikalar doğu ve güneydoğuyu doğrudan etkilemektedir. Bölge üniversiteleri, memur ve işçi ücretlerinin bu yörelerin ekonomisine katkısının büyük olduğunu belirttiğine göre, enflasyonun altında gerçekleşen maaş zamları aynı zamanda bu yörelerimize de olumsuz yansımaktadır.

Bölgeyi kalkındırmanın en önemli yolu olarak tarım sektörü gösterilmektedir. Oysa bu ülkede tarım, 1980'den bu yana uygulanan neoliberal politikalar sonucu sürekli gerilemiştir. Bu bölgelerimizin kırsal nüfusunun, dolayısıyla tarım nüfusunun yüksek olması tarım politikalarından doğrudan etkilenmektedir. Doğu Anadolu Bölgemizde, AKP'nin iktidar olduğu 2002-2008 yılları arasında baklagil üretimi %35, endüstriyel bitkiler üretimi %40, tahıl üretimi %25, yağlı tohum üretimi %30, yumru bitkiler üretimi %35 gerilemiştir. Güneydoğu bölgemizde de aynı ürünler için sırasıyla %25, %9, %12, %13 ve %43 gerileme olmuştur. Doğu Anadolu Bölgemizde 1990'lara göre büyükbaş hayvan sayımızda %7, küçükbaş hayvan sayımızda da %35 gerileme görülmektedir. 2002-2008 periyodunda da büyükbaş hayvan sayımız hemen hemen aynı sayıda kalırken küçükbaş hayvan sayımızda %9'luk bir gerileme yaşanmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgemizde ise 1990'lı yıllara göre büyükbaş hayvan sayımızda %10, küçükbaş hayvan sayımızda ise %30'luk bir gerileme görülmektedir. 2002-2008 yılları arasında ise büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları neredeyse sabit kalmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanı her fırsatta tarımsal desteklerin, özellikle de hayvan desteklerinin AKP iktidarı zamanında oldukça fazla arttırdığını her fırsatta söyler. Ancak TÜİK'in rakamları tarımsal desteklerin son derece yetersiz olduğunu göstermektedir. Gerek bitkisel gerekse hayvansal üretimin böylesine gerilemesi tarım politikalarıyla yakından alakalıdır ve bölgenin yoksulluğunun önemli nedenlerinden biridir. Diğer yandan tarımsal üretimin azlığı, sanayiye yeterli hammadde üretilmemesine, sanayinin geri kalmasına da neden olmaktadır.

Ülkemizin batısına yönelik uygulanan kimi politikalar da doğu ve güneydoğuyu doğrudan etkilemektedir. Önceki maliye bakanımızın tabiriyle ülkemizdeki her şeyi "babalar gibi" satıyoruz. Koca koca bakanlarımız da bizlere özelleştirmeleri "canım sattığımız şeyleri çuvala koyup da kendi ülkelerine mi götürüyorlar" gibi garip söylemlerle anlatıyorlar. Doğru, örneğin Telekom hiçbir çuvala sığmaz, hele sırtta hiç taşınmaz. Zaten giden de bunlar değil, bu kurumlardan elde edilen gelirler o ülkelerdeki halkların refahı için "çuvallarda" gidiyor. Konuyu doğu ve güneydoğu

açısından irdelersek, AKP hükümeti batıdaki şeker fabrikalarını, kazancı yüksek fabrikaları ikide bir satışa çıkarıyor. Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ'nin elinde doğudan batıya 25 fabrika var. Kazananlar zarar edenleri dengeliyor ve toplamda şeker fabrikaları kar ediyor. Şayet batıdaki ve orta Anadolu'daki kar eden şeker fabrikalarını satarsak, doğudaki zarar edenleri kimse almaz ve kısa süre sonra onlar da kapanır. Doğu Anadolu Bölgemizde Malatya, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Muş, Kars, Ağrı ve Van'da (Erciş) toplam 8 şeker fabrikamızın kapanması önemli bir istihdam kaybı, şeker pancarı tarımının bu bölgemizde gerilemesi anlamına gelmektedir. Şeker pancarı kendinden sonraki ürünlere verimli bir toprak bırakır. Şeker pancarı tarımının sona ermesi bu avantajı da bitirir. TEKEL'in sigara fabrikalarının özelleştirilmesi de bu bölgelerdeki sigara fabrikalarının kapanmasına neden olmuştur. Tütün tarımı hızla azalmıştır.

Doğu ve güneydoğu ekonomileri açısından diğer bir önemli konu kamu yatırımlarıdır. Bu kapsamda en büyük kamu yatırımı diyebileceğimiz GAP'a bir bakalım. Büyük bölümü sulama yatırımlarından oluşan tarımsal yatırımların kamu yatırımları içindeki payı 1996'da %11,7'den 2003'te %9,2'ye, 2008'de ise %8,5'e gerilemiştir. 1998-2002 yılları arasında yılda 65 bin hektar (bir hektar on bin metrekaredir) alan sulamaya açılırken bu miktar 2003-2007 yılları arasında 50 bin hektara gerilemiştir. DSİ'nin sulama yatırımları içinde GAP'a ayrılan pay 2002 yılında %21 iken 2007 yılında %10'a gerilemiştir. GAP kapsamında sulanabilecek arazi miktarı 1 milyon 800 bin hektardır. Bugüne kadar bu alanın ancak 287 bin hektarlık (%16) kısmı sulanabilmiştir. GAP'ta hala su bekleyen yaklaşık 1 milyon 500 bin hektar arazi mevcuttur. Bir dekar (bir dekar bin metrekaredir) arazinin sulamaya açılmasının ilave getirisi 600 TL'dir. Bu veri üzerinden GAP'ta henüz sulamaya açılmamış 1,5 milyon hektarlık arazinin bölgeye yılda girecek 9 milyar TL'ye (6 milyar dolar) engel olduğunu söyleyebiliriz. Ülke genelinde sulama olanağı olduğu halde sulanmayan yaklaşık 3,5 milyon hektar arazi olduğu düşünülürse bu kayıp 21 milyar TL'ye (14 milyar dolar) ulaşmaktadır. Birkaç milyar dolar için Türkiye'nin IMF ve DB ile yaptığı anlaşmalar sonucu verilen tavizler göz önüne alındığında sulama yatırımlarının öncelikle yapılmalıdır.

Yapılan tüm bu hataların acı sonuçları doğu ve güneydoğuda daha fazla hissedilmekte ve bu bölgelerimizden büyük göçler yaşanmaktadır. Ülkemizin en zengin su kaynaklarının bulunduğu (Dicle, Fırat, Çoruh ve Aras nehirleri) bu

bölgelerimizden göç eden insanlarımız genellikle su kaynaklarının en az düzeyde bulunduğu Marmara Bölgesine, özellikle de İstanbul'a göç etmektedirler. Sonuçta tarım arazileri üzerinde gecekondulaşma, su havzası işgalleri, su kaynaklarının kirlenmesi gibi olumsuzluklar çığ gibi büyümektedir.

İşsiz oldukları için göç eden insanlar gittikleri illerdeki işsizlik sorununun daha da büyümesine yol açmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara karşı mücadele etmesi gereken hükümet ise İş Yasası'ndaki Özel İstihdam Büroları açılımına yeni genişlemeler ekleyerek köle işçiliğın önünü açmakta, bu insanların muhtaçlığını sermayenin lehine çevirmektedir.

Ülkemizde hiç toprağı bulunmayan tarım işletmelerinin en fazla Güneydoğu Anadolu Bölgemizde yoğunlaştığı dikkate alındığında toprak reformu özellikle bu bölgemiz için önemli bir açılım olacaktır. Bir zamanlar tohum, gübre, ilaç dağıtımının üzerlerinden yapılarak güçlendirilen ağalık sistemi ortadan kaldırılmadıkça yörede insanların refahını artıracak uygulamalarda başarılı olma şansı oldukça azalacaktır. Gerek doğuda gerekse güneydoğuda çiftçi tarlalarının çok parçalı olması da arazi toplulaştırma uygulamalarının en kısa sürede yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Toparlamak gerekirse; doğu ve güneydoğunun en önemli sorunlarından biri yoksulluktur, nüfusun önemli bir bölümünün kırsalda yaşaması nedeniyle 1980'lerden bu yana önem verilmeyen tarım politikaları yeniden gözden geçirilmelidir. Bu kapsamda gerileyen bitkisel ve hayvansal üretim, istihdamı da artırıcı yönde tekrar tesis edilmelidir. Tarımsal üretimin geriliğı yöredeki sanayinin hammadde olanaklarını, yeni istihdam sahalarının oluşmasını da azaltmaktadır. Tarımsal KİT'ler ülkemizin dengeli kalkınması anlamında yurdumuzun dört bir köşesine inşa edilmişlerdir. Bu nedenle şeker fabrikalarının doğuda ve güneydoğuda istihdamı ve tarımı destekleyebilmesi için batıdakilerin özelleştirilmemesi gerekir. Güneydoğu ekonomisine olan katkıyı artırabilmek için GAP'ın sulama yatırımları hızla tamamlanmalı; doğuda ise ekonomik olarak sulamaya elverişli arazi miktarı en fazla Erzurum, Ağrı, Kars, Malatya ve Muş'taki araziler suyla buluşturulmalıdır. Bölgedeki ağalık sistemine son verilmeli, toprak reformu yapılmalı ve arazi toplulaştırma yatırımları zaman kaybetmeden gerçekleştirilmelidir.

Bu aksaklıklar giderilmeden doğu ve güneydoğu ile ilgili olarak kalıcı ve başarılı bir açılım yapılması mümkün değildir.